

ACC. N:R M. 15324: 1-29.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Carl Eliasson, Lvenhjemma*
Härad: *Kind* Berättare: " " "
Socken: *Rudskared* Berättarens yrke: *kyrk- och aktmästare*
Uppteckningsår: *1958 - 1960* Född år *1900* i *Rudskared*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Boskapskötsel. s. 1-29.

N. No. 60

144-60

Betsopplätses. (Fosser tiden 1890-1900)

Här i Kinds bygden var skogsmarkens
betsopplätses egentliga betesplatsar.
På skogsmarken där skogen av-
verkats å vissa ställen, kunde efter
något år dessa marker förvandlas till
utmärkta betesplatsar. När skogen av-
verkats blev det en mossig grus och
ris torr som ruttnade och samtidigt
gäddade jorden, grönviken som sedan
snart i gång. Grönviken blev detta tilliga
betesmarker. Djuren betade även på
andra ställen i skogen. För å sank-
marker, utmed vattendrag eller moss-
bentur, var som fanns gis. Men hade
också en del andra smikagor som
ej räknades till skogsmarken, det var
jord som var stening och oländig och
ej lämplig till åkerbruk.

NM 60

Betesplatser

ACC. N:R M. 15324: 2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Betesplatserna utnyttjades så
allt å dessa sistnämnda betesmarker
kunde man småskalv och ungdjur,
även får kunde man å dessa betesmarker,
få en ^{för} fullens skull, det var
nämigen inte möjligt före år 1910 att
köpa stumpon och yllekläder i affären.
Korna och större ungdjur förs i regel
gå "på skogen" som man sade, dessa
marker var mycket större än de betes-
marker kunde på andra ställen å ägorna.
Ungdjuren kunde i regel följas åt
vid betesgång. Betesmarkerna ha
reallt en kild egendom åminstone
sedan 50-60 år tillbaka på dessa
träskter (Skuds träskter). Betesmarker som
ägdes gemensamt av byarna ha ej
färdigt till. — Tiden för betesgång var
tiden mellan 15 maj — 1 oktober. Förordna på vidutsk

Bete i byn.

Betesgård för djuren på gårdsplanen
var ej möjligt före slaktertiden men
väl efteråt, fram på höstsidan, när gräs-
hunnit växer till - fram i slutet av augusti
då till man djuren bete av allt som finns
utav gräs på ^{lofta} mägarna, på skogsmarken
och betet ^{lofta} slut vilde om man kunde till.

Man betade även dikesremsor och vig-
kanten, dock ej å större allmänna
vigen. (1900-1970 Talst)

Bete på fridan.

Var ej möjligt förr än efter slakter-
tiden eller slutet av augusti. Man ut-
nyttjade skogs- och hagmarksbetet
så länge som möjligt. (1900-1930 Talst)

När djuren sedermera släpptes fingo de
gå tåsa. De fingo alltså bete om de ville,
de fingo givits och betade några åsdesaker.

Bete i Lagen

Med Lagen möras ett område av
gädd^{ägg}läggande moss bevingadhusen,
som är för stening och sunk för att
kunna användas som åkerjord. Någon
brukar vara till stor del av denna bevingade
moss och brukar vara något björk, en-
staka Tind av gran och fur brukar även före-
komma, Resten är mindrerördig jord,
gruset är dock emellan stenen.
Någon gödsling försken aldrig av
dessa mossbruk. Förning? För i tiden
nu men nästan på varje bevingad
höll sig med fur, brukade man
Lagen för från björkarna och binda
Annan i hävar, det var massor av
för som Lagen. Detta för användes sedan
som tillställsfordr till från. Härav kan möj-
ligen ordet förning härleda sig.

Bete i hagen.

Särskilt karakteristiska av hild-
slag i hagen är björken - små dvärgträd.
Hagen kunde vara belägen på både
in- och utågor, men i allmänhet
rätt nära beringhusen, stundom
gick den alldeles in på väggarna. Man
kunde ha flera hager på samma gård,
belägna på olika till. För det mesta
får man namn efter gården, men till
hagen F. c. Sörqvists luge - Brunnabo luge
Gullmars luge o. s. v. Man har knappast
nyttan av hagen till mer än betesmark,
men hagen möjligen något brännved etc.
För omkring 40 år tillbakå inhögande man
hagen såväl som övriga ågor med trä-
gårdgårdar. De voro som namnet anger
helt av trä, långa klorna slenor, kraftige
rusten och vidar av cabuster.

Bitte på augen.

Vad som här nämns med aug är
 mest som är beligen ut på mossarna,
 alltså mycket sent mest. På den övriga
 delen av mossen växer det ljung, stora
 tuvor ha bildats under årens lopp som
 också är övervägande med både ljung
 och delvis gräs. På augen däremot är
 merken tymligen slit och jämn och
 saknar ljung, beroende på att man
 under 100 års ålder har slagit av gräset
 varje sommar. På denna sorts aug (Stittaug)
 växer ej något annat än ett sorts kort
 mjukt gräs. Man kunde ut på augarna
 små lador där man lade in det färdiga
 ångbrödet. Numera får man ej vara på
 denna sorts tröstland, arbetstuckten
 är för djup. Det är också varit all böja
 in detta till på villansjuka marken.

Bete på ångad. (1900 Felt)

Träd som kunde förskönas
på ångarna var av olika slag såsom
Gum-fur-björk och al, givtvis små
förkrympta dvärgträd. Sugas löge?
den kunde ligga både på in- och utåger.
Namn på ångarna kan man bli såsom
Stor- och tillåger, kortåger, lyttåger m.m.
Skillnaden på ång och betesmark är
den att den ång som kan äsyttes av sus,
den är för blöt för djuren att gå på, de
gå de åtminstone ofärdiga. För i tiden vill
man ej heller ha djuren gående på stället
åger, man vill ej ha griset utstampat,
det skulle slås av och bringas in i lodna.
Fruktiga betesmarker ska vara fastmark
bäst högtid, med tillgång på dröpsvatten.
Här äsyttes betesmark beligen på skogs-
området. Men hade sådana följ i tiden och även idag.

Bete på ången.

Till ången förbrukades varit odde-
len förbrukningen, det är då fröga an-
gående odlagda. Försättelsen som haft
odlade mossmarker. Den gamla slätter
ången skälte sig själv, till fröken
ej vore sig gödsel eller redskap. De
förbrukade dock en annan, sorts ång
som tillger senare med inägorna
eller är tillkom tillökning av den
odlade jorden, den är sank och stenig,
kunne utmed en sjö, den är ej lämplig
att beakta, varför man sederst såg av
gödsel - man gjorde det för år 1920. Försät-
telsen använde man sidan a marker
i de flesta fall till betesmark, man
brukade knappast vaken för eller nu
all gödsel sidan a marker. Efter en tid
av skakti sankmark vilde gödsel ändi.

Bete i Skogen. (1900-talet)

En del bröder torde ej stängsel smälla
sina skogar, det kan ske om 2 eller 3 olika
gårdar som till djuren betes gemensamt.

Vallning förekom ej (Tidst före 1910)
Inne i själva skogen fanns inget bete,
Om ett större skogsstycke avverkats och
grann och avfall till ligga på baken
och kullar kunde ett bra bete erhållas
efter något år, då kunde djuren sedan
gå på bete under många år framåt.

Bete fanns också där skogen var öles,
där det endast vilde till grund björk och
märke var mycket svalt, samt utmed
masskanten. Det var givetvis ett ganska
mycket gräs jämfört med nutidens bete,
man visste på den tiden ej om något bättre.
Nu för tiden 1959 är skogsbetet ställt på
avskrivning.

Fötkreaturens kiser.

Vad slags kreaturer ses man både på gårdarna i Skogsbygden och som att säga, det var en sorts köd och vil bockar. Det var korsning mellan olika kiser. Det var fjällar — en och annan ko, en kanske var blandning av fjällar och ligdunders, men var ej så stora bara det var en ko som mjölkade något så när ordentligt. Så är det än idag här.

Vad fågeln betiffar kunde den vara som närings köd och vil — gul and som vil och vit. De djur som man hade i Skogsbygden var i allmänhet småvätta fårföt med mjölken. Omkring 1920 köpte man kor i Fokten (Skind) skaffa sig stine och viltfullare djur, men miste de också undan för undan skaffa sig bättre betesmarker. De stora djuren hade stora fordingar.

Bevaktarens yrke: kyrkovaktare
 Notkrustens rese

I Måns tinnal som gjussor i tinn
 Skind, ha man store och lördagare
 jordbruk, till ha man också store
 och vildfällare. En av ligkandores, dessa
 djur som äro stora och kuffliga blenn
 sig diligt på skrytete, men miste
 ha dem på inägorna sommanend i under
 Genom att aktskaffa avstjerna
 ha man fått fram bättre djur-reser
 Fördelar med dessa bättre djur äro
 att kunna mjölken mera samt att
 slaktdjuren i regel bli store och
 viga mer efter slakten. Notdelar
 äro givtrois att de bättre djuren äro
 dyrare att underhålla, de äro också mera
 mottagliga för sjukdomar ju mera de
 äro förädlade.

Husdjuren mm.

För husdjuren kallade man sina
kor t. ex: Grilla - Spilla - Lilla - Myras -
Pölla osv. Numera hem det var som skil-
naden till man kallar en kviga född av
T. ex Pölla, hon benämns Pölla 1, samt
en kviga med Pölla 1 som moder för Pölla 2.

Mjölkring.

Det är väl möjligt att mjölter 2 ggr
om dagen före litasom om. När en ko nys
både bakre mjölter om denna 3 gånger se
dig omkring 2 vektor framåt. Man sätter
på en päll på baksida. I regel bör
en och samma person utföra mjöltringen
konstigt till med detta. Samt mjölter
användes för en s. k. bytta av trä, numera har
man ^{en} vanlig bytta av förtent plåt.

Upplysningsbyråns arkiv

Mjölken
 Hon kunde vara sämre att mjölken
 på två olika sätt, en del sparkade så man
 slog ut mjölken, en del vore mycket hård-
 mjölkade, stunden beroende på att
 mjölkrådena ut genom spensarna
 vore för tränga, detta fel kunde dock
 avhjälpas genom operation av ostrium.
 Sedan kunde hos mjölkideln vara för
 tränga tränga upp i juuret detta är
 knippart mjölk att göra åt. En ko kan
 ostera till mjölk och till, om en främ-
 munde person mjölkade henne. För mjölk
 mjölkar i regel fortare än menlig mjölkare,
 beroende på att de ha mindre tränder, ofta
 ha korn mycket små spensar. All mjölk
 ute i det fria är besvärligt, kon står
 nämligen ej still om den ej är bunden.

Betäckning

På stora gårdar (10-12 kor) lida man
 ofta tjur, sedan fisk som sine helst
 av småbönder och tröskare lida sina kor
 del för betäckning, givtoris om en
 veckas årgift. För omkr. 50 år sedan
 var denna årgift 50 öre. Omkr. 3 min.
 efter kalvingen börde kor vara be-
 täckt om igen, eller olavin störe be-
 täckt beure, om så ej är för uttrina
 behandling fristyras. Vad kalvingst-
 iden beträffar borde den bästa tiden
 vara försommaren, när graset börjar
 växa och man kan släppa ut korna
 på bete. Vad beträffar all kor skulle
 de helst, så man givtoris nog se till
 att kor ej ^{var} beurellig omigen, vilket de
 stundom ej veise så tydligt att man
 bör betänka det.

Bis och beundla.

Allt kom ut stäm med tuor denna
 mat vägen är ganska osundigt, givets
 i bis med foderkrubbor frimfri sig,
 gången mellan krubborna och vägen
 kallas fodrigång. Fingra tillbaka i tiden (1900)
 eller i små torpa-lada gårdar, kunde man
 ha korna vända med tuor till mat
 vägen över de, men utan fodrigång
 i bis, samt med beundla till fäst i vägen,
 utan foderkrubbor. Men lade fodret
 på gator i biset, myck kunde man
 lägga i halvor och ställa frimfri kon.
 Men måste då gå bakom kon var
 gång man skulle gå in i biset.
 På 1920-talet började man här i trakten
 modernisera i lada gårdarna. Nya lada-
 gårdar med modern inredning.

Bis ork beundte.

Flora beundtes av de mesta
fastgjorda i väggen eller foderkubben
beroende på sin inredningen var beskjedd
med kraftiga bespor av järn. Som
slutits in i träviklet, nigen annan mistol
är här oaktat (1900 tal) Vid nämnda årtal
var det också vanligt att binda borna
med träplankor.

Stio och gödsel

All stio i Lohögårdarna har alltid varit brukligt. I slutet av 1800-talet brukade bönderna besta gjenis, man använde det yvigaste riset som bestades mycket fint - nästan $\frac{1}{2}$ tum långt och kortare ändi, man bestade sidan i mossor, detta arbete brukade utföras av äldre män som ej arbetade med annat arbete. I början av 1900-talet tog man användla fjummatal Torv som man tog upp i mossorna på Åsnevären och bestade dels på Prästtällningen och dels på marken. Man kunde även torva upp Torv med häst, på detta sätt behövde man ej mala sönder det, har man rev sönder det alldeles tillräckligt. Torv sågs på grund användas all stio med.

Stro och gårdar.

Gårdar i både gårderna förlor ut för
gångar och degen, som redskap användes
gräs och skiffer, på 1800 Fallet hade man
gräs och skiffer till av Få.

Tudra djur i fästet.

Om man hade varit stodo dessa nästan
alltid i fästet - även tyssen och sidan
fanns. Halvorna förmade man i Amö stior
i fästet var som fanns på. På stro gårdar
har man ännu sista avdelningar
för ungdom, på 1800 till såväl som man.
Till spöskolorna hade man en st mjölk,
skumm mjölk eller ny mjölk eller både delar
som kalvar drick ut i en Träbylle.
På mindre gårdar förmade man även får
och tiar i fästet, tiar en hade man i
rymliga terrasser, med int ägnad även utom fästet,
med en turka i ryggen, så att tiar kunde gå ut och in.

Vattning

Med beträffande vattnen djuren 1-2 gånger om dagen, vilket man får antaga, då man ej har vattensledning till ledugården. Djuren drövs då ut, man vattnade i bäcken eller vattensilos som som frans vatten, man ^{var} frödd om vattent i bunnarna, vilket vid Torra å kunde ha slut.

Sommarfibus.

Dyliga fibus hade man för omkring 50 år sedan när djuren fingo bete ute i skogen. Dessa fibus hade man då stunden gånge långt från gårdarna på skogen mellan då djuren betade. Djuren släpptes då ut på morgnarna och in på kvällen, då samtidigt mjölkning ägde rum.

Stilla och Skillets

En särskild skillets består men de
 på gårdarna. Utmärkande för denna
 och att den var fruktigare än de
 andra korna, stilsam och säker när
 det gällde att teta upp de bästa betes-
 platserna samt att inte låta några andra
 få sig över på andras marker.
 I regel var det någon av de äldsta korna
 som kunde teta till betesmarkerna.
 När de andra djuren sedan kunde skillets
 korn björkande samla de där till
 och gick inte var och en på sitt till.

I detta fall användes betet på skogs-
 markerna. Skillets var gjord av
 plåt och fröligan tillverkad av ortens
 smed under äldre tiden. Den bestod av korn
 i en korn eller jänklor och en lasso.

Skillets
 med
 klav
 sättn

Betsgång om sommaren

När man kunde släppa djuren på bete bestodde mycket på vidfållan, man kunde släppa Fax. i slutet av maj eller början av juni (skopsbete). Denna betsgång kunde fortgå till juni i augusti då var bettet slut i skogen. Man födde hem djuren om höllarna, så man visste om man hade dem vid nyålkningstid på morgnarna. Till ledugården eller sommarfilustill vilket man kunde på olika gårdar. De brukade stundom gå hem och stundom fick man hämta dem i skogen. Det fanns också betesmarker där djuren fanns gå ute både dag och natt, det var då i regel ungdomar och kalvar. Det var skopsbete, eller senare slåttmarker som man släppte djuren på. Dicksvitten fanns i bäcken eller vålddrag i sankmarker na.

Betesgång på Ammanen.

Växten som försämrade mjölken på
mjölken var nog inte stor sista gången.
När man mjölkar ut i det fria får
man antingen sitta på en prall eller
ligga på knä med mjölkspinnen stående
framför sig. — För i tiden, i slutet av
1800-talet mjölkade man i Träkäl eller
lyttan som de också kallades. När man
hvar för sig hade been mjölken leusade
man ständigt avvände sig av Trä-
käl som man ledde över axlarna och
längde mjölkspinnarna uti. — Man
beusked mjölka två gånger om dagen,
om man nyss hade kalvat mjölkesdes hon
tre gånger på dag. — Allt denna gång på
mjölken och testet av brodden är oaktat
på denna takt.

24

Sjunde och andra lieder för Kvatern.
 Stundom gjordes man gjorda för,
 dessa förkommer sällan numera.
 Men tyckte det for för lång tid
 att sätta upp stängsel omkring dem,
 men hade ej som nu teggtrid, eller
 trid som nu stromfrände. Men hade
 istället långa snåla trid, den ena
 ändan fäste man i kors qumna i
 den andra säll en ring eller ögla så stor
 att man kunde trå igenom en kunglig
 tråpål som sedan stogs ned en
 halv meter i jorden, på så sätt måste
 kon bli kvar på sin plats, kadjan eller
 tranken var omkr. 5 meter lång. Men
 måste då flytta kon vissa tider emellan
 allt eftersom kon åt upp griset på
 marken.

Tjuning och andra timmar för berättelser
 om djuren villi i sig örn eller
 gusen gädesgårderna kunde man
 inte annat all gåra än att fästika
 stängsle, gåra gädesgårderna tillrä.
 Man kunde stundom en s. k. fjäl tungd
 för öguren på kon, det var under en
 fets tung brödbil som fista i konen
 på djuret och tungde med örn öguren,
 eller på tomm örn pannan så att djuret
 kunde se all se framåt uten under
 nedåt och åt sidorna.
 Klappar på konen kan man stundom
 se på någon ko, det är sidene som
 svära med att stunga andra djur. Dessa
 fiskuler är stora som ett äpple och
 genomborade så att de passa på örnets
 spetsen av konns horn, där de naglas fast.

Uttarvundering av bestyr. (1900-falt)

Fordomsgården hade det tillstånd att
 en person fick av en annan person
 övertaga en mjölkko på viss tid under
 vilken att han fodrade den eller lade
 den på sina betesmarker, han fick
 de te mjölkningen av hand och be-
 hälla mjölken som ersättning, en sed
 som knappast förekommer nu till-
 omkring. En sådan bokslutades följande.

Kreatursuppfostring o kreatursbehandling

Allt uppfostring kreaturs för oss alla vill
får naturligt, men vilde dem sedan
på markerna. De flesta tänker både
djur för oss alla men eller mindre.

I Söljunga Amnålle i tundra tundra
både om 3 stora markerna på många
områden i april, Amnålle
viden i juni. Senare tundra
i september, dessa markerna be-
numera ingen betydelse för kreaturs-
behandling. På dessa markerna möter kreaturs-
behandling upp och sökte för billigaste
pår tillhandes sig. Templiga slaktdjur,
djuren kunde sedan åter försäljas till
ytteslakterna på landsbygden eller i
staden. Livdjursauktioner avordnas
numera alligen av Söljunga Slakt-
för enin q, som även mottager alla slaktdjur.

Kreatur- och fjäring- och kreaturskuddel.

Smådjuren köpas och säljes i regel såsom
sinnas och efter något år och återigen
fåda upp eller köpa sig en ny och gjord
reis en yngre sidan, som kanske ej
var inbörd eller fönda, men kunde
på så sätt tas en liten skatt i förtjänst.

I Stockholm stambills i Kungälv
kunde man 3 stora marknader pr. år.

Vårmarknaden i april månad, sommar-
marknad i juni samt höstmarknaden i
september månad, där kunde man
köpa eller sälja djur, vilket man ville.

Desutom kunde man 2 mindre mark-
nader pr. år, 1 i mars och 1 i november månad
även med kreaturskuddel. Numera fört
kommer inga kuddel med djur i marknad.